

Володимир В'ятрович

**НОТАТКИ
З КУХНІ
«ПЕРЕПИСУВАННЯ
ІСТОРІЇ»**

«НАШ ФОРМАТ» · КИЇВ · 2021

[Почитати опис, рецензію і купити на сайті nashformat.ua](https://nashformat.ua)

УДК 821.161.2'06-92-94

В99

В'ятрович Володимир

В99 Нотатки з кухні «переписування історії». — К. : Наш Формат, 2021. — 528 с.

ISBN 978-617-7973-67-5 (паперове видання)

ISBN 978-617-7973-68-2 (електронне видання)

Це книжка не про переписування історії. Вона — про спроби українців написати історію власної держави. Звільнитися з полону думок «старшого брата» й досягнути справжньої незалежності — коли можеш розповідати свою історію від першої особи. Як історію України, а не Росії, Польщі чи ще когось на нашій землі.

У ній історик Володимир В'ятрович зібрав низку власних публікацій — від початку 2000-х до нашого часу — та доповнив їх сучасним нарративом. Це статті, колонки, інтерв'ю, у яких ідеться про національну ідентичність, Голодомор, визвольну боротьбу й «людей волі», Помаранчеву революцію і Євромайдан, матеріали під грифом «цілком таємно», які одного дня стали «цілком нетаємними». Значну частину цієї історії автор ретельно дослідив, а ще частину — допомагав творити.

Ось чому це книжка про минуле — авторове, українців, минуле загалом, про історію як history і story, про колективне й особисте.

УДК 821.161.2'06-92-94

ISBN 978-617-7973-67-5 (паперове видання)

ISBN 978-617-7973-68-2 (електронне видання)

Усі права застережено

© Володимир В'ятрович, 2021

© Олександр Сенько, фото на обкл., 2021

© ТОВ «НФ», виключна ліцензія на видання,
оригінал-макет, 2021

Історія як розповіді про минуле ввійшла в моє життя зі слів батьків, потім – із книжок. Тоді, в дитинстві, вона мало відрізнялася від раніше чутих казок. Трохи менше чудес (хоч куди без них навіть там), періодично повторюване «колись», яке мало надавати більшої реалістичності розказуваному, іноді щось матеріальне (руїни чи осколки), яке промовляло «це справді було».

Історію як творення майбутнього я побачив на вулицях Львова в кінці 1980-х. Мітинги, походи під ще забороненими синьо-жовтими прапорами, концерти з піснями (стрілецькими, повстанськими), що поверталися із забуття, вийняті з дідівських шаф, чи новостворені вишиванки на молодих чоловіках і жінках – це була українська весна. Її паростки швидко і стрімко здіймалися з-під землі, руйнуючи советський бетон, під яким мали бути поховані.

Напевно, саме через цю другу історію, що відбувалася в мене перед очима, я і зробив свій професійний вибір. Так само через бачене тоді назавжди підхопив внутрішню суперечність, що досі в мені: між бажанням описувати минуле й бути серед тих, хто творить майбутнє.

Перша книжка з історії України потрапила мені до рук в буремному 1990-му. До того про минуле України, яке поверталось із забуття та заборон, вичитував із газетних статей чи уривків книжок, друкованих у журналах. Антін Лотоцький зі своєю «Історією України для дітей» просто таки увірвався в моє читацьке життя, сповнене на той момент пригодницько-історичною літературою на кшталт романів Вальтера Скотта чи Александра Дюма. І хоча вважав, що за віком уже трохи переріс цю книжку, орієнтовану на дітей (до яких я, звісно, вже себе не зараховував), захопився нею відразу. Аж так, що вона могла позмагатися в рейтингу улюблених історичних з науково-популярною книжкою Войтеха Замаровського (чехословацького автора, як виявилось згодом, агента комуністичних спецслужб) «Їх величності піраміди», яка прищепила мені любов до історії загалом.

Лотоцький не лише давав відповіді на безліч питань щодо минулого України, якими було переповнене сьогоднішня, що мене оточувало. Він перший для мене формував цілісну картину цього минулого. Уже потім її поглибили й уточнили книжки Крип'якевича (прочитав у тому ж 1990-му), Аркаса, Грушевського, Субтельного.

Символічно, що автор першої для мене книжки з історії України був такий, яким я прагнув стати в подальшому: історик, письменник, активний громадсько-політичний діяч, учасник визвольного руху. Хоча нічого цього про Антона Лотоцького я не знав, навіть дочитавши його книжку, що не містила біографії, як не містили її тоді ще енциклопедії і довідники. Він довів свою розповідь про минуле до передодня Другої світової, з якої в майбутньому почнеться сфера моїх історичних зацікавлень. Тож, може, я досі намагаюся писати продовження книжки, якою захопився в дитинстві?

Мої студентські роки припали на відносно спокійну другу половину 1990-х. «Революція на граніті» дісталася тим, хто вчився на кілька років раніше: вони саме закінчували університети, коли туди серед інших новачків потрапив і я. Піднесений настрої, який панував у суспільстві на початку дев'яностих, поступово сходив нанівець, поглинутий матеріальною скрутою більшості українців.

Але я знову віднайшов його у глибшому минулому – в історії УПА. Як і для багатьох галичан, вона була пов'язана з моєю родиною. Можливо, поштовхом до того, щоб зайнятися саме цим періодом, стало маленьке історичне відкриття. У перевиданні діаспорної книжки Миколи Лебеда «УПА» (оригінал 1946 року потрапив мені до рук значно пізніше) я знайшов інформацію про безвісти зниклого брата моєї бабці – Івана Дяківа. Як виявилось з німецького оголошення, що було ілюстрацією в книжці, його стратили нацисти за участь у бандерівському підпіллі.

Але остаточно мій вибір теми закріпило двоє людей – друг і однокурсник Юлій Хвещук та той, хто став мені в ній першим учителем – історик та етнограф Григорій Демян. Відмовитися від захоплення археологією у старші шкільні роки спонукала матеріальна скрута для цієї галузі історії. Романтику археологічних експедицій через брак коштів замінили на вивчення звітів тих, кому раніше пощастило самим розкопувати минуле.

Григорій Демян натомість навчив спілкуватися з історією віч-на-віч – записуючи спогади її живих учасників. Документи українського визвольного руху чи структур, які з ним боролися, тоді ще були важкодоступними. Вони зберігалися в українських архівах, але часто через безліч успадкованих ще із советських часів обмежень оберігалися і від дослідників. Демян був професійним фольклористом, тож розробив методологію опитувань, якою ми почали користуватися, записуючи колишніх повстанців. У спогадах він бачив не лише важливі для реконструкції минулого факти, але й зразки народної мови, культури, уявлень про Україну та світ. Тому спонукав нас також записувати й пісні, навіть якщо ті здавалися загальновідомими. Співали здебільшого жінки, їм після цього було легше розповідати про своє життя. Хоч одного разу здивував суворий полковник УПА Василь Левкович (розповідав дуже чітко, ніби звітував, і тільки те, що бачив чи знав безпосередньо), коли заспівав романтичну пісню зі словами «під пошум сосон ми зустрілись з тобою».

Записані спогади ми ретельно розшифровували й передавали вчителю. Іноді він давав нам розшифровувати свої записи. А він назбирав спогадів дуже багато: весь час носив із собою готовий диктофон. Крім того, як народний депутат у 1994–1998 роках часто їздив Україною і зустрічався з ветеранами УПА, яким не судилося повернутися до рідних домівок після ув'язнення. Так ми мали змогу почути навіть більше живих бандерівців, ніж бачили. І це давало можливість ще ліпше відчути їх, кожного зокрема і як унікальне покоління в нашій історії.

Співпраця з Григорієм Дем'яном йшла поряд із вивченням історії в університеті. І ці дві справи майже не перетиналися. На факультеті тема УПА, звісно, вже не була забороненою, як у советські часи, але вважалася неперспективною. Викладачі використовували м'якше формулювання — неперспективна. Мовляв, джерел мало, тема політично гаряча (на той момент уже опинилася в епіцентрі політичних баталій щодо визнання ветеранів УПА на державному рівні), «нащо воно тобі треба».

Тому першу курсову наукову роботу на самостійно вибрану повстанську тему я написав аж на 4 курсі, після тривалих наполягань і запевнень, що джерел мені вистачить. Взвсяся до закордонних рейдів УПА: хотілося підкреслити розмах повстанської боротьби. Дуже дратувало її зведення до малозначущого локального явища. Для мене вона — це частина українського визвольного руху, який увінчався перемогою в 1991-му. І навіть ширше — частина антикомуністичного та антитоталітарного руху в Центральній та Східній Європі. Таким його бачили очільники цього руху. Таким хотів відтворити його я у своїх роботах. До погляду на боротьбу УПА як частину боротьби народів Європи (поляків, литовців, латвійців, естонців, словаків, угорців, чехів) спонукав мене другий учитель, уже в аспірантурі, професор Юрій Сливка. «Витягніть їх із бункерів, — казав він, — покажіть, як широко дивилися вони на своє місце в історії». Я намагався це робити, занурившись у публікації ідеологів ОУН Петра Федуна, Осипа Дяківа та інших. Тому в моїй дисертації ті самі закордонні рейди УПА, про які почав писати у студентські роки, — уже не просто пропагандистські акції українського підпілля, а спроба втілити в життя одну з його ключових концепцій — антитоталітарну національно-демократичну революцію народів Центральної і Східної Європи. Ця концепція виявилася передчасною, але бандерівці мали рацію — комуністичний тоталітаризм вдалося повалити лише спільними силами національних демократичних рухів Європи. Це сталося через десятки років після придушення УПА, але, як і передбачали її ідеологи, за активною участю українського визвольного руху, що був продовженням боротьби повстанців.

Тоді в кінці 1990-х — на початку 2000-х я цілком занурився в історію УПА — написав дипломну роботу про рейди українських повстанців на терени Чехословаччини, яку незабаром видав окремою книжкою, став автором біографії одного з повстанських командирів («Сотенний "Бурлака"»), почав готувати дисертацію. Працював у Військово-історичному архіві у Словаччині й відчув різницю в доступі до документів між нами і сусідами. Суспільно-політичні процеси у країні мало зачіпали мене, поглинутого минулим. Можливо, тому, що були доволі мляві — друга перемога Леоніда Кучми на президентських виборах 1999-го, здавалося, гарантувала обіцяну ним «стабільність», яка скорше скидалася на стагнацію.

Ситуація в країні змінилася в кінці 2000 року. Спочатку стало відомо про зникнення опозиційного журналіста Георгія Гонгадзе. Потім Олександр Мороз, лідер Соціалістичної партії, оприлюднив у парламенті плівки, які

свідчили про ймовірну причетність до цього президента Кучми. На вулицях Києва почалися протести, які переросли в масову акцію «Україна без Кучми». Її учасниками стали люди з дуже різними політичними поглядами – від соціалістів, які розпочали її, до націоналістів з УНСО, що долучилися незабаром. Більшість протестувальників навряд чи сповідували якусь ідеологію, виходили на вулицю розчаровані корумпованою владою, нездатною організувати достойне життя громадянам.

На момент, коли ці події починалися, я вже кілька тижнів був у закордонному відрядженні у словацькому місті Трнаві. Занурений у документи з коробок із позначками Vandergovci, не помічав того, що робиться в Україні. Не звертав на це особливої уваги й після повернення. Наростання протестів, перші сутички з міліцією, поява молодіжного крила акції «За правду!» – все це відбувалося поруч, але не зі мною.

Моя громадська активність обмежувалась участю в роботі «Молодої Просвіти» – організації, створеної роком раніше для поширення української культури та збереження народних традицій, спротиву русифікації.

Іронічно, що ставлення до акцій протесту змінилося саме під впливом культури, що деякий час служила мені прихистком від політики. У січні 2001-го я потрапив на прем'єру вистави «УБН (Український буржуазний націоналіст)» театру імені Марії Заньковецької. Її головний герой – реальний історичний персонаж, учасник визвольного руху, багатолітній політв'язень Зиновій Красівський. Він помер незабаром після проголошення незалежності, а у виставі жив далі і став свідком того, у що перетворилась Україна після 1991-го, як скурвилися навіть його побратими в боротьбі. Розлючений і незламний, герой під кінець спектаклю вирішує дістати захованого пістоля – бо боротьба за Україну триває!

Чудова гра акторів, неймовірна музика сестер Тельнюк, підкреслена політична заангажованість спектаклю (фоном до надрукованих програмок були розшифрування розмов Кучми про Гонгадзе) вражали. Вистава миттєво викликала скандал в українському інформаційному полі (дехто з дисидентів – друзів Красівського – не могли змиритися з ідеєю «оживлення» померлого героя). А для мене вона стала поштовхом, який розвернув від минулого до сучасності. «Герої, якими ти захоплюєшся, про яких ти пишеш, не стояли б тепер осторонь» – меседж, який я відчитав у спектаклі.

Тому вже незабаром опинився серед протестувальників на вулицях Києва. Там поринув у знайому і вже призабуту стихію мітингів. З одного боку, вона надихала й навіювала настрої відомий з кінця 1980-х. З іншого – участь в акціях лівих активістів, наявність на них червоних прапорів відверто напружували й не давали себе відчутти там вповні своїм. Довелося переконувати себе – можливо, у такому політичному котлі, де зійшлися представники різних областей країни, де разом протестують унсовці та комсомольці, і твориться модерна українська нація, а участь у ній небайдужих до української ідентичності зробить її українськішою.

Акції, що спочатку динамічно наростали, врешті захлинулись і пішли на спад після піку протистояння, що припав на 9 березня 2001-го. Участь у них дозволила мені не лише пригадати мітинги підліткового віку, а й набратися нового вуличного політичного досвіду – іноді я опинявся на чолі колони протестувальників, був організатором протестів.

Водночас ця активність коштувала мені стосунків із першим учителем Григорієм Дем'яном, який бачив у ній антидержавні провокації лівих сил. Ми поступово розходилися в поглядах на сучасність. А потім – і на минуле.

Дем'ян не сприймав мого бажання ширше дивитися на УПА в контексті антитоталітарної боротьби в Європі, вважав це теоретичними мудруваннями, які лише заважають займатися справжньою дослідницькою роботою в архівах чи із записами спогадів. Мене ж почав дратувати дещо патетичний тон його публікацій. Мені хотілося писати легшою, зрозумілішою і точнішою мовою. Тому в науковій роботі я став ближче співпрацювати з офіційним науковим керівником Юрієм Сливкою.

На момент написання дисертації я зрозумів, що для зміни ставлення суспільства до УПА лише наукових досліджень замало. На цю тему гаряче дискутували в українському суспільстві, вона була предметом запеклих політичних суперечок. Українці ділилися на тих, хто вважав за потрібне державне визнання ролі повстанців у відновленні незалежності, і тих, хто досі вважав їх зрадниками і колаборантами нацистів. Других було виразно більше. Очевидно, завдяки десятиліттям роботи совєтської пропаганди. Протистояти їй з наукових трибун було важливим, але не достатнім. Робота спеціально створеної групи дослідників, що мала підготувати науковий висновок, залишалася малопомітною. Через брак фінансування її публікації (збірники документів, а згодом і монографії) виходили мізерними тиражами і були важкодоступні навіть для зацікавлених дослідників. Відчувалася й обережність керівника групи професора Станіслава Кульчицького, на той час уже відомого дослідника Голодомору, якому тепер «доручили» ще одну політично дражливу тему. Аби не наражатися на різку критику протилежних таборів прихильників та опонентів УПА, група мінімізувала власну публічну активність.

Для зміни спотворених совєтською пропагандою суспільних уявлень про повстанський рух потрібна була просвітницька та популяризаційна робота. І я відчував у собі готовність не лише долучитися до неї, але й організувати її. (Само)впевненості додавала наявність досвіду діяльності в студентських організаціях та академічній роботі. Так виникла ідея створити Центр досліджень визвольного руху.

Тим часом у 2000 році комісія Кульчицького вийшла з попереднім висновком щодо діяльності повстанської армії, у якому, з одного боку, говорила про її визвольний характер, з іншого – оцінювала її з перспективи громадянської війни. Звісно, що я був категорично не згоден з другою частиною висновку. Достатнє занурення в тему додавало мені, тоді молодому дослідникові, нахабства брати участь у суперечках з поважними науковцями.

Але бажання ще більше боротися за правду про УПА мобілізували особисті знайомства із живими повстанцями. Старі, часто хворі, здебільшого бідні, забуті державою, появи якої присвятили своє життя, вони були прикладом кричущої несправедливості історії. Розмови з ними про минуле і сучасність штовхали до спроб змінити ситуацію, щоб не було соромно дивитися їм у вічі.

Історики люблять давати узагальнені назви якимсь періодам минулого, сукупності подій чи групам людей. Так можна відразу підкреслити їхню (періодів, подій, людей) визначальну характеристику, щось, що робить їх унікальними, вирізняє серед інших, об'єднує їх. Учасників визвольного руху ОУН та УПА я для себе назвав «Люди волі». Друге слово у двох значеннях, передбачених у нашій мові. Волі — як внутрішнього стрижня, незламності, цілеспрямованості. І волі як свободи, особистої та колективної, національної. Адже гаслом їхнього життя було «Воля або смерть». І вони довели, що для них це не просто патетичні слова.

Для мене ці старі люди (а на момент наших зустрічей у 1990-х їм здебільшого було далеко за 70) стали втіленням обох однаково важливих значень цього слова. Людина волі — це полковник УПА Василь Левкович, один із творців повстанської армії, якого не зламали 25 років таборів. Який, вийшовши на волю в 1971-му, відмовився брати радянський паспорт і вимагав перегляду свого вироку, тому що був засуджений як кримінальний злочинець, а не як військовополонений. Врешті він таки переміг систему, отримавши вже паспорт незалежної України та добившись реабілітації в 1997-му.

Людина волі — це тендітна стара жінка з потворно покрученими пальцями, що геть не личили їй, — Ірина Тимочко-Камінська, з якою я познайомився в офісі «Літопису УПА». Підпільниця, повстанка, керівниця районного провуду ОУН, вона наводила жах на ворогів. Тож, коли потрапила до їхніх рук, вони не шкодували жінку. Потворні пальці — результати роботи польських чекістів на допитах. Але в її мові не було ні крихти жалю до себе, в очах — невичерпаний за десятки років терпіння запал. «Усе, що робиш, — казала вона весело, — навіть в носі колупаєшся, роби із завзяттям».

Людина волі — це Володимир Кашицький. Пластун, член ОУН, в'язень ГУЛАґу, який вийшов на волю, зголосившись воювати у створюваній в Сибіру польській дивізії. На фронті втратив дві руки, але не волю до життя. У комуністичній Польщі зумів стати мільйонером і підтримувати фінансово українські ініціативи. Я багато читав літератури про силу волі — художньої, філософської, психологічної. Але, певно, найкраще відчув, що воно таке, саме у спілкуванні із цими людьми. Вони стали моїми вчителями. Розмови з ними надихали, заряджали і заражали волею. Спогади про них, незламних, досі допомагають триматися у важкі часи. Адже вони вистояли в набагато гірших обставинах. Не згоріли, запалили інших.

На той момент я мав близькі стосунки з Василем Куком, останнім головним командиром УПА. Познайомив нас на якійсь із наукових конфе-

ренцій Григорій Дем'ян. Першим враженням від знайомства було навіть розчарування. Не знати, чого я очікував, але побачив невисокого зросту інтелігентного дідуся, що геть не асоціювався з останнім керівником підпілля. Хибне враження розвіялося, коли Кук заговорив. Притаманні іншим старим бандерівцям упевненість, завзяття, незламність поєднувалися з глибоким розумом і розважливістю. Незабаром у мене не було сумнівів, чому саме він очолив визвольний рух після загибелі Шухевича.

Саме в ньому я побачив іншу частину руху, який вивчав, – його провідників. Людей, які не лише готові були жертвувати собою, а й брати на себе відповідальність за інших, які визначали напрямки боротьби, бачили і формулювали її стратегію. Підпільник у ньому відчувався більше, ніж у будь-кому з бандерівців, з якими доводилося спілкуватися. Напевно, через рекордний досвід перебування на нелегальному становищі до арешту – 17 років. Я швидко відчув, що Кук уважно та обережно придивляється до мене, промацує важливими для нього питаннями, випробовує дорученою роботою.

Одного разу він жорстко розкритикував нас за помилки на виставці фотографій УПА, яку організували від «Молодої Просвіти». Ми тішились, що зробили перший такий захід і запросили на нього поважного гостя з Києва. Кук публічно привітав нашу ініціативу, подякував за неї, а потім наодинці вказав на помилки, підкреслив, що ми не застосували новітніх технологій для дизайну та експонування. «Коли завершуєш якусь роботу, вона має виглядати як останнє нагадування про тебе у світі», – наставляв він.

Станом на 2002-й я вже встиг «реабілітуватися» в його очах і реалізацією кількох спільних проєктів заслужити довіру генерала. Відтак майже кожне відвідання Києва передбачало гостину в пана Василя на Дарниці. Їли приготовлений ним «дніпропетровський» борщ, говорили про історію (куди спрямовував розмову я) і політику (куди гнув Кук). Іноді до розмов долучався ще один пан Василь – Галаса, один з керівників ОУН на Закерзонні і безпосередній об'єкт моїх досліджень. Саме він був ініціатором і організатором найуспішніших закордонних рейдів УПА на терени Чехословаччини. За характером інакший, ніж Кук, – яскравий екстраверт, у ньому досі відчувався успішний комунікаційник, здатний переконувати маси. На жаль, спілкування з Галасою не було тривалим – він помер у кінці 2002-го.

Певною мірою воно продовжилося після смерті. Василь Кук доручив готувати до друку написані Галасою спогади. Ця робота познайомила мене зі ще однією людиною, яка неймовірно вразила, – дружиною Галаси, Марією Савчин. Тут знайомство відбулося в порядку зворотному до попереднього: спершу я прочитав її спогади (які вважав і досі вважаю найкращими мемуарами про УПА), а згодом ми зустрілися особисто. Вона була жінка, що фонтанувала енергією, у свої 80 з лишком просто світилася завзяттям. Тому молодецьке ім'я «Марічка» – як досі зверталися до неї – їй абсолютно личило.

Цілком нетаємно

«Українська правда», 3 жовтня 2008 року

Тисячі пожовклих сторінок, тисячі вже майже вигорілих фотографій, а в сумі — тисячі людських доль. І все це ховалося за типовим канцелярським скороченням — АУО КГБ УССР, що означало «Архивно-учетный отдел Комитета государственной безопасности Украинской Советской Социалистической Республики».

Ці матеріали ніколи не призначалися для вивчення чи спроб відтворити на їхній основі ті чи інші події минулого. Очевидно, теоретичні, далекі від повсякденної роботи контори дослідження найменше цікавили кагебістів.

Зібрані документи слугували одній меті: знищенню всього антирадянського і насамперед людей, що насмільювалися протистояти системі. Нищили фізично, доказ чого — залишені в архіві розшукові та слідчі справи, вироки судів і розстрільні списки. Нищили морально, про що нагадують чітко розроблені плани з компрометації чи агентурні справи, які відображають процес вербування.

Документи гранично відверті та цинічні: майже немає притаманного партійним матеріалам самозадурювання, бажання дивитися на світ крізь рожеві, чи то пак червоні, комуністичні окуляри.

Чекісти стояли на сторожі системи і мусили мати об'єктивне бачення процесів у ній. Інакше могли прогавити небезпеку. Тому їм, і лише їм, дозволялося знати правду. Від інших вона була відгороджена суворим табу, втіленим у штампі «Совершенно секретно».

«Щит и меч Страны Советов» ретельно збирав інформацію про своїх ворогів, ретельно зберігав сотні тисяч томів, які розповідали про життя тих, хто давно вже перестав цікавити чекістів. Адже перестав існувати. Цю інформацію берегли — і навіть у хвилини великої небезпеки пам'ятали про неї.

Літо 1941-го. Німці активно наступають, захоплюючи з кожним днем дедалі нові населені пункти, а доблесні чекісти організують евакуацію своїх архівів. Літо 1991-го. Радянська імперія тріщить по швах, а доблесні чекісти вивозять свої архіви з непевних національних республік до метрополії. Те, що не встигають вивезти, — нищать паперорізальними машинами чи просто брутально палять у дворах управлінь.

Та не встигли — політичні події випередили їх. Зник СРСР, зник КГБ, а документи залишилися і стали надбанням нової влади. Влада по-різному розпорядилася отриманим від КГБ дарунком. Деякі керівники відновлених держав вирішили відкрити ці матеріали, щоб показати правдиву суть радянської системи і якнайшвидше та якнайдалі дистанціюватися від неї.

Інші ж вирішили притримати гриф «Совершенно секретно» на документах неіснуючої держави. На жаль, саме до другої групи потрапили українські

архів. Зміна вивіски з АУО КГБ УССР на ГДА СБУ ще довгий час не означала зміни принципів роботи. Потрапити до архіву СБУ і попрацювати в ньому було справжнім щастям для істориків.

Звісно, про копіювання документів не могло бути й мови. Через те й доводилося місяцями сидіти в невеличкій кімнаті з гучною назвою «читальний зал» і переписувати вручну потрібну інформацію. Тому кожен збірник документів під грифом архіву СБУ серед істориків ставав не просто бестселером, а справжньою бібліографічною рідкістю.

Тим часом інтерес до власної історії, бажання подивитися на неї по-новому невинно зростало в українському суспільстві. Очевидно його підігривали певні політичні сили, що намагалися й намагаються використовувати історичну проблематику для своїх ігор. З часом ігри з історією переросли з внутрішньополітичного масштабу в геополітичний.

Пропагандистські штампи, кліше, відверте перекручування історичних фактів — усе це безперервно наповнює інформаційний простір. За нас постійно хочуть вирішити, хто і на яку пам'ять про себе заслуговує. Хоча насправді достатньо лише дати можливість усім охочим розібратися з цим самотійно.

Саме для цього при архіві СБУ й створено Відкритий електронний архів розсекречених матеріалів.

Його завдання — не давати оцінок чи інтерпретацій, а лише зробити доступними та зручними для користувача унікальні матеріали, успадковані від каральних органів радянського режиму.

Відтепер кожен охочий зможе безплатно працювати з електронними копіями цих документів у спеціально обладнаному комп'ютерному залі, де можна буде не лише ознайомитися з матеріалами, але й скопіювати їх на власні електронні носії.

Тут представлена практично вся героїчна і трагічна історія України минулого століття. Документи з 1917–1991 років згруповані за ключовими для українського народу темами — національна революція 1917–1920 років, сталінські репресії 1920–1930-х, Голодомор, визвольна боротьба ОУН та УПА, діяльність дисидентів, система надає можливість контекстного пошуку в масиві інформації.

Дані стосуються не лише українців: багато документів висвітлюють сталінські репресії проти національних меншин в Україні — поляків, німців, євреїв.

Інформаційно-довідковий зал (так офіційно називається Електронний архів) відкрито 2 жовтня.

Проте ця дата може вважатися лише початком його створення. Адже сьогодні в спеціальну програмну оболонку введено кілька тисяч документів та фотографій, залишилося ввести тисячі, десятки, а то й сотні тисяч.

Інформація буде оновлюватися кожного дня, система відкрита до постійного вдосконалення. І все для того, щоб комп'ютерні віконця стали для всіх охочих вікнами в нашу незнану історію.

* * *

Робота в СБУ дозволила реалізувати ще один проєкт, який здавався нереальним, — створення музею на території колишньої в'язниці НКВД-КГБ у Львові. Ще в 2005-му ми як громадськість багатотисячними протестами зупинили спроби збудувати у в'язничному дворі елітний житловий будинок. А вже через три роки вперше після падіння СРСР відкрили в'язницю для громадськості, а влітку 2009-го урочисто презентували першу експозицію музею «Тюрма на Лонцького». Ідейними натхненниками цього проєкту знову були наші литовські друзі з Центру досліджень геноциду і резистансу, які утворили музей-в'язницю в приміщенні республіканського КГБ ще в кінці 1990-х.

До створення першого українського музею-тюрми долучилась Ірина Калинець, поетка і дисидентка, яка перебувала тут в ув'язненні у 1970 роках, і дружина президента Катерина Ющенко, що надала фінансову підтримку. Іван Вакарчук, тоді міністр освіти і науки, допоміг адвокації цієї ідеї на рівні вищого керівництва країни.

В урочистому відкритті взяв участь Валентин Наливайченко, як голова СБУ, міська та обласна влада. Візію та експозицію «Тюрми на Лонцького» створила команда Центру досліджень визвольного руху. Міжнародний конкурс на концепцію архітектурної реалізації меморіалу виграв молодий львів'янин Юліан Чаплінський, через десятиліття — головний архітектор Львова, але досі через брак фінансування її так і не вдалося втілити. Але головними гостями заходу в цей день були колишні в'язні тюрми, які ходили її коридорами, заглядали у страшні камери, де нищили їхні надії та молодість.

Десятки тисяч містян прийшли на цей символічний акт відкриття в'язничних дверей. Їхні родичі та близькі зазнали страждань чи навіть були вбиті в цих стінах, а також у численних в'язницях «тюрми народів». Тож музей «Тюрма на Лонцького» став і досі є меморіалом, куди прямують не лише з освітньою метою, а пом'янути близьких, чиє місце останнього спочинку досі невідоме.

«Заради свободи!» стало місією музею, рідкісного прикладу в Центральній Європі, коли цілу в'язницю колишньої каральної спецслужби віддали для увічнення пам'яті її жертв. Додатковий символізм у тому, що будівля, яку збудували для боротьби із «політичними», впродовж цілого ХХ століття хіба змінювала вивіски — польська тюрма, в'язниця НКВД, гестапо, потім знову НКВД-КГБ. Але не змінювала своєї суті — бути інструментом приборкання українського визвольного руху.

Інформаційна робота архіву СБУ швидко привернула увагу російських «колег». Спершу ми отримали з Москви офіційного листа, у якому зазначалося, що розсекречення документів КГБ може зашкодити ФСБ і суперечить угодам про співпрацю між українською та російською спецслужбами.

Таке застереження не спинило нас, а стало джерелом додаткового натхнення. Відтак росіяни вирішили карати непокірних — мене оголосили

«персоною нон-грата» в Російській Федерації. Що на той момент в Україні дорівнювало майже державній нагороді.

Потім ФСБ вирішила позмагатися з нами у відкритті архівів. Вийшло в них не надто добре (оприлюднені документи говорили щось геть інше, ніж треба було їхній пропаганді), тож незабаром вони полишили змагання.

In memoriam Іван Вакарчук

«Збруч», 4 квітня 2020 року

Востаннє ми бачилися десь на шосе між Києвом і Львовом. Він їхав зі столиці, ми з Яриною, навпаки, поверталися туди. Зідзвонилися, перетнулися, поговорили.

Місце (між Львовом і Києвом), формат (розмова в дорозі) були дуже символічні. Саме так у дорозі з або до столиці відбувалися в нас найцікавіші для мене розмови у 2008–2010 роках.

Ми були «львівським десантом», який взявся змінювати країну під час другої спроби «помаранчевих». Іван Олександрович став міністром освіти, керівником його апарату стала моя дружина Ярина, я ж погодився очолити архів СБУ. Робота та рівні відповідальності були різні, ідентичним було бажання змінити галузі, до яких узялися. Часу для нормальних розмов у робочий тиждень було катма, натомість у кінці, дорогою додому, в автівці міністра можна було наговоритися.

Він сидів попереду, впівоберта до нас. Напевно, не забуду ніколи його спокійного впевненого голосу в супроводі звуку двигуна. Говорили про політику, реформи і навіть народ, часом про щось глобальніше (світ), часом слухали цікаві фізичні «байки» (на кшталт, чому небо синє).

Ті розмови були школою для мене. Трохи дивною, адже раніше Іван Олександрович як ректор здавався далеким світилом: він — улюблений усіма ректор університету Франка, я — далеко не найкращий його студент.

Тепер він вів розмову на рівних: розповідав щось зі свого досвіду, запитував про мій, хоч би який скромний на той момент він був.

Саме в нього навчився, як проводити зміни, — впевнено, безкомпромісно, але щоб не зруйнувати галузь, яку реформуєш.

Саме його образ інтелігентного, зовні може навіть м'якого, але всередині з твердим стрижнем, хотів наслідувати.

Схоже бачив ще в декого, кого хотів би вважати вчителями — Василя Кука, Євгена Сверстюка.

Він показав, що можна поєднувати глибокий професіоналізм у своїй сфері й успішність у політиці.

Він був Професором і Міністром.

Вмів перемагати і продовжувати боротьбу після поразки. 2010-го, після приходу до влади Януковича, ми обидва втратили посади. Іван Олександрович повернувся до Львова. На відміну від багатьох моїх колег, не відцурався від мене, на той момент «політично неблагонадійного» історика. Запросив в університет для реалізації спільного проєкту — електронного архіву визвольного руху. Проєкт був викликом одразу двом можновладцям того часу — наступникові

Вакарчука на посаді міністра освіти Табачнику та голові СБУ Хорошковському. Але ми реалізували його, виклавши онлайн у вільному доступі тисячі раніше секретних документів КГБ, які знову намагалася заховати нова влада і навіть кримінально переслідувала за це.

Потім був Євромайдан, Український інститут національної пам'яті.

Його поради допомагали уникати помилок, не спинятися та йти вперед. Пам'ятатиму їх і надалі, намагатимуся втілювати в життя.

Вічна Вам пам'ять, пане Професоре і Міністре, дорогий Іване Олександровичу.

* * *

Ще однією історичною темою, комунікацією якої я почав займатися тоді, став Голодомор. Ситуація була в дечому схожою на історію з УПА. Тема — предмет гострих суспільних суперечок, попри те, що її добре опрацювали науковці, опублікували велику кількість документів та свідчень, проаналізували їх у дослідженнях. Тема пов'язана з УПА, як це не парадоксально. Одним із мотивів повстанців іти в боротьбі до кінця було усвідомлення, що окупант може зробити з цілим народом, дітьми, старими, жінками.

Але, на відміну від УПА, у питанні Голодомору було оформлене політичне рішення — закон, який визнав цю трагедію геноцидом, ухвалили 2006 року. Це не позбавляло від необхідності широкої інформаційної роботи і серед українців, і за кордоном. Голодомор як один із найстрашніших злочинів комуністичного режиму зводив нанівець зусилля Росії з реабілітації советського минулого. Тому Кремль активно протидіяв зусиллям України закріпити цю тему як один з базових елементів національної пам'яті українців. І зазнав у цьому цілковитої поразки.

Завдяки зусиллям науковців, громадськості, системній роботі новоствореного Інституту національної пам'яті історія Голодомору стала прикладом суспільного консенсусу довкола проблем минулого. І як показали подальші події, навіть істотні політичні перетворення в країні не змогли пом'якшити ставлення українців.

Значно більшими були успіхи Росії у блокуванні світового визнання Голодомору геноцидом. Москва користувалася результатами советської пропаганди, яка десятиліттями утримувала інформаційну блокаду, поширювала свіжу дезінформацію, погрожувала керівництву інших країн проблемами в стосунках у разі визнання.

Так почалося серйозне міжнародне змагання між Україною та Росією.

2008-го я став учасником проєкту, організованого за участю Міністерства культури та Міністерства закордонних справ, «Україна пам'ятає, світ визнає». Він передбачав презентації в різних країнах виставок про Голодомор, круглі столи та дискусії між науковцями, а також потужну концертну частину — «Реквієм за померлими з голоду» Євгена Станковича за участю Національної капели України «Думка», Національного симфонічного оркестру України та відомої співачки Ніни Матвієнко.

Активним союзником України в поширенні інформації про Голодомор стала Польща. З причин історичних – поляки один із народів, що найбільше постраждали від комуністичного режиму, та політичних – тодішнє керівництво сусідньої держави чітко розуміло загрозу російського реваншу у світі, який став особливо відчутним після агресії проти Грузії у 2008 році. Тому польський парламент був одним із перших, який услід за українським ще 2006 року ухвалив рішення про визнання Голодомору геноцидом.

Як керівник архіву СБУ, я не лише продовжив активну на той момент співпрацю з польським Інститутом національної пам'яті, а й вивів її на новий рівень. Саме тоді я дістав можливість значно глибше вивчити польський досвід подолання комуністичного тоталітаризму, ознайомитися з особливостями відкриття архівів комуністичних спецслужб. Саме тоді остаточно визріла ідея, що для повного відкриття сховищ КГБ в Україні потрібне ухвалення спеціального закону, і ми почали його готувати.

Крім продовження спільної видавничої серії «Польща та Україна в 1930–1940-х. Невідомі документи спеціальних служб» (опубліковано українською і польською, а потім окремо англійською том матеріалів про Голодомор, документи про «польську операцію» 1937–1938 років, розпочато підготування книжки про боротьбу польського комуністичного режиму проти українського підпілля на Закарпатті), ми почали активний обмін електронними копіями документів.

Корисна співпраця була додатково приємна через особисті дружні стосунки, які зав'язалася з тодішнім керівником ІПН Янушем Куртикою. Крім офіційних зустрічей та спільних пресконференцій, були ще посиденьки за кавою чи пивом, під час яких старший за віком польський товариш ділився досвідом керівництва Інститутом та створення його архіву. Як і тодішніх керівників наших держав, нас тоді єднало чітке розуміння російської загрози. «Мусимо бути разом», – говорив Куртика, якого не бентежили «бандерівські» погляди українського візаві. На одній із пресконференцій у Києві, відповідаючи на питання про присвоєння звання Героя України Шухевичу, він заявив, що для українців він може бути героєм, навіть якщо таким не є для поляків.

Куртика був ініціатором висунення мене на відзначення польською державною нагородою, яка мала бути подякою за отримані від нас копії важливих матеріалів, зокрема тих, що відкривали справжню історію розстрілів польських офіцерів у 1940 році. У січні 2010-го я виїхав до Варшави, де очікувалося нагородження. Але історія вже зробила крутий поворот. Швидко назрівав початок іншої доби в українській політиці та завершення короткої «помаранчевої». Почався рік, який змінив моє життя, життя моєї країни, її ставлення до свого минулого, її стосунки з сусідами, зокрема Польщею.

Напередодні нашого виїзду до Варшави, президент Віктор Ющенко, каденція якого добігала кінця, видав правильний, але з усіх боків запізнений, указ про присвоєння звання Героя України Степанові Бандері. Це рішення викликало інформаційну хвилю ще більшу, ніж попереднє про Романа

Шухевича. Серед тих, хто засудив такий крок президента України, тепер був і його польський колега Лех Качинський. У 2007-му він спокійно сприйняв рішення щодо Шухевича (якого об'єктивно можна вважати значно більше причетним до антипольських акцій, ніж Бандеру), адже зважав на цінність стосунків з Віктором Ющенком. На початку 2010-го ситуація істотно змінилася – зрозуміло було, що Україна незабаром отримає іншого президента, а Качинському слід було думати про власні вибори, заплановані на той же рік. Гостра критика указу про Бандеру стала інструментом мобілізації польським політиком важливого для нього правого електорату.

Дорогою на Варшаву я коментував телефоном для журналістів рішення Юценка як історично правильний крок. То ж на момент приїзду до польської столиці нагородження «відклаталося». Не відбулося і планованої зустрічі з Янушем Куртикою, який кудись поїхав. Зрештою ми більше ніколи з ним не зустрілися. Через кілька місяців у квітні 2010-го він загинув в авіакатастрофі разом із польським президентом, дорогою на вшанування жертв Катині. Наступного разу я побачив його лише на фото під час похорону в Кракові, куди прибув на прощання разом з уже колишнім президентом Ющенком.

2010-го Росія розпочала масований контрнаступ на історичному фронті, який тривав три роки. Першим її зовнішньополітичним успіхом стала резолюція Європарламенту від 25 лютого, у якій засуджено присвоєння звання Героя Бандері.

Back to USSR, або Мистецтво витинанки з підручника історії

TCH.ua, 31 серпня 2010 року

Протягнуті «за вуха» зміни до програми, на підставі яких чиновники від освіти змусили авторів переписувати підручники, не оформлені наказом. Так само, попри перехід на 11-річну освіту, на сайті МОН неможливо знайти програму з історії для школи — там, де вона має бути, є лише файл із програмою для п'ятикласників. Видається, що тепер у поті чола цензурують історію як Русі, так і козаччини і, звісно, буремного ХХ століття.

Сьогоднішня влада, перебуваючи в опозиції, нещадно критикувала «помаранчевих» за надмірне захоплення гуманітарною сферою. Проте вже перші кроки нових керівників держави показали, що це захоплення успадкували й вони. Розмов про репресії, Голодомор, УПА чи інші проблеми українського минулого в суспільстві стало не менше, і головними їхніми тлумачами виступають не професійні історики, а всезнаючі політики.

Навчені тим, що в українській політиці «переможець отримує все», вони вирішили поширити свою владу і на минуле. Почин цьому процесові заклав новообраний президент, який всупереч науковим дослідженням, міжнародному визнанню, рішенню українського суду та чинному в Україні закону публічно заперечив Голодомор як геноцид. Озвучена ним «нова» концепція цієї трагедії з точністю до останньої коми скидалася на кремлівські тези про «общее горе» і «перегіби на местах».

Стало модним оцінювати наше минуле з погляду того, чи подобається воно нашим сусідам. А що нашим сусідам уже кілька років ой як подобається «ефективний менеджер Йосиф Сталін», на якого активно рівняються сучасні російські менеджери — прем'єр та президент, то говорити про його злочини стало недоречно. Те, що про них говорять не лише історики, а й мільйони документів, теж не біда. Найважливіші з цих документів досі у сховищах спецслужб, а новий керівник СБУ, який швидко зрозумів своє місце і роль, у перший же день заявив — уся правда, яку треба було відкрити, вже відкрита. Тобто — досить з вас. Немає документів — немає минулого, є лише уявлення про нього, яке можна нав'язати через пропаганду. Класична модель тоталітарного контролю, випрацювана і апробована великими теоретиками та практиками історії Йосифом Вісаріоновичем та Адольфом Алоїзовичем.

Флагманом переоцінки української історії став Дмитро Табачник, який користується своєю посадою, щоб нав'язати суспільству власні уявлення про нашу історію. Перші ж його заяви — про нові підручники та їх узгодження

з російськими колегами. При цьому «історичними відкриттями від Табачника», які обов'язково мають скорегувати програму викладання історії, стали тези, що «голод в Україні не був штучним», «Сталін був переможцем у Другій світовій», «Бандера та Шухевич — нацистські колаборанти».

Схоже, до рук доктора історичних наук Дмитра Табачника потрапив підручник історії, виданий у роки його буремної молодості, років двадцять п'ять тому, який він сприйняв за невичерпне джерело для власних історичних реформ. Адже нічого нового в запропонованому немає, про все це давно і дуже багато говорила радянська пропаганда. І що, допомогло воно їй? Правда, випираючи як шило з мішка, розірвала не тільки радянський історичний міт, а й завалила всю, здавалося б, нездоланну імперію. Доктор історичних наук таки зле вчив предмет і не спиняє своєї марної, але активної роботи з цензурування історії України.

Більшість людей не читає історичних праць, мемуарів чи тим паче збірників документів. Їхнє уявлення про минуле формується у шкільні роки, коли, хочеш не хочеш, мусиш вивчати історію як окремих обов'язковий предмет. Тож у будь-якому суспільстві головний інструмент формування уявлень про минуле — шкільний підручник історії. Недарма його іноді відносять до атрибутів державності поруч із гімном, прапором, гербом.

Це прекрасно розумів ідейний натхненник теперішніх «реформаторів» Йосиф Сталін, що особисто брав участь у творенні радянського канону минулого. Його «Короткий курс історії ВКП(б)» був своєрідною матрицею, на базі якої мали розвиватися всі подальші дослідження історії СРСР. Уявлення про минуле наших політиків та можновладців досі регламентується цією матрицею, адже більшість з них не читали нічого іншого.

Та їхній час невблаганно минає. За двадцять років незалежності виросло майже ціле покоління громадян з цілком інакшим уявленням про минуле. І попри те, що часто вони живуть на вулицях Леніна, Дзержинського, Молотова, ходять на навчання чи на роботу попри їхні монументи, вони розуміють, що влада, яка забрала життя мільйонів українців, була злочинна. Вони розуміють, що та влада змогла реалізувати свої плани тільки завдяки мовчанню більшості. Вони розуміють, що таке зло більше не повинно повторитися. Ці молоді люди для політиків, що відверто чи приховано намагаються повернути Україну в «світле минуле», стали «втраченим» поколінням. Для майбутнього України вони ж стають генерацією надії. Тож, аби їхні лави не поповнювалися з кожним роком, слід «скоригувати» уявлення про минуле в юних українців. Цю місію взяв на себе Дмитро Табачник.

1 вересня в День знань сотні тисяч п'ятикласників почнуть знайомство з минулим свого краю через підручники під назвою «Вступ до історії України». І хоч ця книжка не містить і не повинна містити великого обсягу історичної інформації, саме вона формуватиме перші уявлення про минуле в школярів. Тож важко переоцінити її значення. Цьогорічні п'ятикласники бачитимуть дещо інакшу картину минулого, ніж їхні на рік старші друзі. Тож спробуємо

розібратися, що і чому прибрали з підручників для 5 класу. Не менш цікавим буде з'ясувати, як це зроблено.

 8 березня 2015 року

Про «сродний труд»

Страшенно люблю історію, але ніколи не міг дозволити собі займатися лише минулим, стояти осторонь від проблем сучасності. Намагався писати історичні дослідження і водночас брати активну участь у громадсько-політичній діяльності. Теперішня посада мені імпонує, дозволяючи поєднати дві однаково важливі для мене іпостасі. В англійському світі це називають *dealing with the past* – опрацювання минулого. Воно передбачає не просто аналіз минулих подій, а спробу побачити це минуле в сьогоденні, зрозуміти, що з цього минулого впливатиме на майбутнє і яким саме чином. Це непросто, особливо в теперішніх умовах, але по-сковородинському «сродний труд» додає натхнення.

 3 квітня 2014 року

Сьогодні мав першу пресконференцію як директор Українського інституту національної пам'яті. Головне зі сказаного:

Майдан – це спонтанна спроба українців розпрощатися з радянським тоталітарним минулим. УРСР не зникла ще довго після проголошення незалежності України в 1991 році. Першою спробою був Майдан в 2004-му, коли людей на вулиці вивело бажання захистити своє право на вибір. Дуже антирадянське право, яке важко утверджується на теренах колишнього СРСР. Але тоді совок подолати не вдалося, він знайшов у собі достатньо сил для реваншу. Майдан 2013-го спровокувала новина про припинення європейської інтеграції України. Для багатьох підписання Угоди з ЄС сприймалося як початок нової європейської України, а отже, й остаточний кінець України радянської.

Стихійне подолання тоталітарного минулого, почате Майданом, має перерости в системну політику, головним інструментом якої стане Інститут національної пам'яті. Подолання тоталітарного минулого, десовєтизація, декомунізація не тільки убезпечать нас від небезпечних рецидивів, спроб відновити тоталітарні практики в сьогоденні. Це дієвий інструмент протистояння зовнішній агресії Росії, керівництво якої опирається на ідеологію відновлення СРСР.

* * *

Але мені доручили керувати далеко не такою структурою, якої потребувала Україна. І навіть не такою, яку очолював свого часу Ігор Юхновський. Український інститут національної пам'яті весною 2014 року не міг бути інструментом державної політики національної пам'яті через свій статус (науково-дослідна установа при Кабінеті Міністрів України), кадровий склад

(здебільшого науковці-теоретики, дуже далекі від питань політики, а деякі «практики» відверто працювали на російську пропаганду), наявні ресурси (мізерний бюджет, який забезпечував лише зарплату працівників). Існування Інституту залишалося непоміченим для більшості українців і тим паче за кордоном. Так і задумував Янукович, який готував його тиху ліквідацію. Тож починати доводилося майже з нуля.

Для розуміння того, у якій ситуації ми перебуваємо і куди хотіли би прямувати, ми підготували спеціальний документ керівництву держави.

«Державна політика пам'яті — це система заходів, спрямованих на збереження та відновлення пам'яті народу, подолання наслідків тоталітарного минулого та зміни суспільних відносин задля розвитку демократичних практик, дотримання прав і свобод людини, громадянської толерантності та відновлення справедливості щодо жертв політичних репресій, геноциду та злочинів проти людяності, які сталися на території України у 1917–1991 роках. Вона передбачає внутрішню та зовнішню політику держави щодо формування та підтримки національної пам'яті, створення та впровадження об'єднавчого образу національного минулого, а також суспільної ідентифікації з ним як основи суспільної стабільності та розвитку. Її завдання — формування в суспільстві почуття патріотизму, єдності, гармонізації, виховання толерантності та взаємоповаги. Така політика здійснюється державою через систему освіти, масову медійну культуру, практики вшанування пам'яті», — йшлося в Аналітичній довідці про стан справ, проблеми та пріоритети розвитку державної політики у сфері збереження національної пам'яті.

Я маю мрію

«Українська правда. Блоги», 8 листопада 2016 року

Так, їх у мене чимало :) Сьогодні поділюся ще однією.

Багато років я розповідаю про людей, людей які жили раніше, жили небуденно (хоч, може, і хотіли б) — мусили робили вчинки, а там — і помилки, і успіхи. А потім... Потім їх небуденне життя виривали. Виривали буквально — страчуючи, калічачи чи відсилаючи у заслання. Виривали ціннісно — спотворюючи їх прагнення, цілі, наміри. Виривали генетично — прирікаючи на смерть і батьків, і дітей. Виривали комплексно — стираючи можливі згадки та розставляючи «червоні» (у всіх значеннях червоні) прапорці довкола їх могил, довкола простору їхнього життя та думки.

Життя звело мене із одиницями таких — хто жив непересічно, хто потім повертав їх імена мені, юному, нам, народу, що відновив таки свою незалежність.

Тож відтоді і я простягаю їм руку.

Їм, які мали б міцно бути в історії нашого і світового мистецтва.

Їм, які були би бойовими генералами і навчали б нинішніх воїнів.

Їм, які мали приходити до наших шкіл.

Їм, про яких цікаво було б дивитися кіно.

Їм, чиїми могилами на нашій землі пишалися б.

Я веду з ними знайомство, гортаючи архівні нотатки, розглядаючи позовклі чорно-білі світлини.

Іноді я зустрічаю їх у їхніх дітях, іноді — вони приходять до мене на презентації. І годі шукати більшої честі як історику, як автору, коли герої книги ведуть зі мною розмову віч-на-віч.

Більшою, мабуть, є лиш кожен мій читач. Кожен із вас, із тих десятків тисяч, яким цікаві мої розповіді та їх герої — звичайні непересічні люди, котрі творили самобутній простір, званий Україною. І саме в цю мить народжується моя велика мрія — простягнути руку і висвітлити у темряві минулого цей простір. Повернути нам і світові майже втрачену культуру.

Культуру українського господаря, вбитого голодом, культуру поета, розстріляного в Сандармоху, культуру воїна, полеглого на цих кривавих землях, культуру філософа, засланоного до ГУЛАГу, культуру інженера, запропотореного в шарашку. Культуру депортованого кримця, лемка, холмщака. Красу храмів, новації інженерів, естетику малярства, ритм поезії та елегантність архітектури.

Я знаю, що сам із цим не впораюся. Тому ми відкриваємо архіви, щоб кожному, хто захоче, була доступною ще не знана історія та культура великого європейського народу. України.

Безкоштовний фрагмент закінчився.
Бажаєте читати далі?

ВОЛОДИМИР В'ЯТРОВИЧ

НОТАТКИ З КУХНІ
«ПЕРЕПИСУВАННЯ ІСТОРІЇ»

Купити